

ANKARA ÜNİVERSİTESİ DİL VE TARİH-COĞRAFYA FAKÜLTESİ
BATI DİLLERİ VE EDEBİYATLARI BÖLÜMÜ

BATI KÜLTÜR
VE
EDEBİYATLARINDA
YÜZYIL DÖNÜMÜ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ BASIMEVİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
DİL VE TARİH-COĞRAFYA FAKÜLTESİ
BATI DİLLERİ VE EDEBİYATLARI BÖLÜMÜ

BATI KÜLTÜR VE EDEBİYATLARINDA YÜZYIL DÖNÜMÜ

Ankara • 2017

Ankara Üniversitesi Yayınları No: 577
Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayın No: 423

Editörler
Battal ARVASI Ünal KAYA
Gonca KIŞMİR

Yayına hazırlayanın notu:
Yazıların her tür sorumluluğu yazarlarına aittir.

ISBN: 978-605-136-354-7

Basım Yeri:
Ankara Üniversitesi Basımevi
İncitaşı Sokak No:10 06510 Beşevler / ANKARA
Tel: 0 (312) 213 66 55
Basım Tarihi: 29/12/2017

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ vii

ALMANYA

- ARVASI, S. Battal:** Alman Edebiyatında Poetik ya da Burjuva Realizmi ... 3
BÜYÜKTOPÇU, M. Burak: Dışavurumcu Alman Şiiri..... 17
KAYA, Ünal: Yüzyıl Dönümü ve Alman Edebiyatı 27
TOKLU, M. Osman: Friedrich Nietzsche ve Çöküş..... 37

AMERİKA

- EGE, E. Sema:** Amerika'da On Dokuzuncu Yüzyıl Sonu Endüstriyel Kapitalizm Döneminde Marxizmi ve Sınıf Çatışması Söylemini Etkisizleştiren Edebiyat 51

FRANSA

- AYNACI, Fatih:** André Gide'in "Batak" Adlı Yapıtında Eleştirel Bakış ve Bireycilik..... 97
ETENSEL İLDEM, Arzu: Edmond Rostand'ın Kahramanlık Tiyatrosu..... 111
KULA, Nedim: Anatole France'in Penguenler Adası'nda Fransız Tarihine Eleştirel Bakış 127
ÖZKAN, Ahmet: Dreyfus Olayı ve Émile Zola: Bir Adalet Arayışı..... 151
TEKTAŞ KAYĞUN, Ayşe: Romain Rolland ve Nehir Roman 171
YASSITEPE AYYILDIZ, Ece: Alfred Jarry'nin Tiyatrosunda "Gülme" Unsurunu Sağlayan Öğeler 183
YILMAZ TOMAT, Ayşe: Marcel Proust'un Swann'ın Bir Aşk Adlı Romanında Mimetik Arzu Görünümleri 197

ALFRED JARRY'NİN TİYATROSUNDA "GÜLME" UNSURUNU SAĞLAYAN ÖGELER

Ece YASSITEPE AYYILDIZ*

"Tiyatroyu kurtarmak için tiyatro yıkılmalı... ."¹

Giriş

Gülme, yüzyıllardan beri var olan bir olgudur. Bunun en önemli sebebi insanın en basit kusurlarının, hatalarının ve yanlışlarının gülünç veya komik bir hale dönüşebilmesidir. Tiyatroda genellikle gülme unsuru komedi türüyle ortaya çıkar ve tiyatronun başlangıcından bugüne komedi türünün var olduğu görülür. Örneğin, Antik Çağ'da yaşamış ünlü komedyacı Aristofanes'in yazdığı tiyatro oyunlarında önemli güldürü öğeleri bulunur; bunu da tragediyaların parodisini yaparak sağlar. Örneğin, "Barış" adlı komedyasında mitolojide önemli bir figür olan Pegasus'un karşısına Osurgan isimli bir hayvan koyar Aristofanes. Pegasus, Tanrılar katına çıkabilen tek hayvan olarak bilinir. Buna karşın, Meclis üyelerinden Trygaios, hayvanı Osurgan ile birlikte Tanrılar katına çıkacağını söyler. Barışı bulabilmek için tek yol budur. Aristofanes yazdığı komedi oyunları ile kendisinden sonra gelecek olan komedyacı yazarlarına ilham kaynağı olur; "Poetika"nın yazarı Aristoteles ise, tragedya türünü savunur, komedi türünü "bayağı" insanların türü olarak nitelendirir; ona göre komedi kötü insanların taklididir. (Aristoteles, 21) Büyük bir tragedya yazarı ve oyuncusu olmak isteyen Molière de başlangıçta tür olarak komediyi tercih etmemesine rağmen önemli bir komedi yazarı ve oyuncusu olur. Molière'in karakterlerinde gülünç öğeler karşımıza çıkar: Farklı karakterlerde karşımıza çıkan

* Arş. Gör., Ankara Üniversitesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Fransız Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, eyassitepe@ankara.edu.tr

¹ Craig, Gordon, *Tiyatro Sanatı Hakkında*, çev. Nureddin Sevin, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1946, s. 58.

oyuncular (örneğin uşak ve efendinin yer değiştirmesi), kılık değiştirenler, dil değişimleri, diyaloglar, beden dili hepsi birer komik unsurdur.

Konumuz olan Alfred Jarry'nin tiyatrosunda da gülme unsuru oldukça önemlidir. Bahsettiğimiz yazarlar ile hemen hemen benzer bir güldürü ögesine sahip olan Jarry'nin oyunlarında, en önemli nokta kaba güldürü özelliği bulunmasıdır. XVI. yüzyılın hümanist yazarı Rabelais'in, Ortaçağ'dan çekip çıkardığı "Gargantua" karakterinden esinlenen Alfred Jarry ona fiziksel olarak benzeyen "Kral Übü" yü yaratır: Übü'yü yaratırken, Jarry'nin amacı dönemin burjuva sınıfına eleştiride bulunmaktır. Tıpkı Gargantua gibi, yedikçe doymak bilmeyen Übü, burjuva sınıfının açgözlülüğünü, paraya karşı olan hırsını temsil eder. Bunu da güldürü unsuruyla sağlar. Jarry'yi ve yarattığı Übü karakterini anlayabilmek için kısaca XIX. yüzyıla değinmek yerinde olacaktır.

Tarihsel olarak baktığımızda, XIX. yüzyıl ekonomik, sosyal, politik ve kültürel açıdan değişimin yüzyılı sayılabilir: burjuva sınıfının yükselişi, ulus-devlet anlayışının giderek benimsenmesi, monarşilerin sona ermesi, Sanayi Devrimi, nüfus artışı, kentleşme, işçi sınıfının ortaya çıkışı, bilimin yükselişi, köleliğin kaldırılması gibi olaylar yüzyılı şekillendiren birkaç önemli olaydan biridir. Bunların yanısıra, Fransa'da 1870 yılında III. Cumhuriyet'in ilan edilmesiyle birlikte yüzyılın sonuna doğru karşımıza çıkan "Belle Epoque (Güzel Dönem)" da Fransa'da olduğu kadar Avrupa'nın bazı ülkelerinde de hissedilebilir bir etki yaratmıştır.

1880'li yılların büyük bunalımından sonra, Fransa, bolluğun, gücün ve prestijin zirvesine ulaşır. Buharlı motorlar sayesinde otomobiller üretilirken, ilk film çekimi yapılır, ilk elektrik ağı oluşturulur. Bu tür önemli olayların yüzyılın sonunda- fin de sićcle- gerçekleşmesi ekonomik dinamizmi de tetikler. Kapitalizmin tarih sayfalarında yerini almasıyla birlikte, daha büyük işlemler kurulur, insan gücünü motorlar devralır ve bu sayede de daha ucuz işgücü, daha çok gelir devri başlar. (Larousse Dictionnaire)

Kuşkusuz, sosyal bilimler de yaşanan olaylardan etkilenir ve edebiyat bu değişimden yararlanarak eserlerde toplumu ve yüzyılı yansıtır. XIX. yüzyılda bütün edebi türlerin, tiyatro, şiir ve romanın gittikçe önem kazanmasının yanısıra, edebi akımların da bu yüzyıla damgasını vurduğu görölmektedir. Fransız Edebiyatı söz konusu olduğunda, yüzyılın başından sonuna kadar, edebi akımların edebiyata hükmettiği ve bir bakıma edebiyata şekil verdiği açık bir şekilde görölür: Romantizm, realizm, parnas, natüralizm ve yüzyılın sonuna doğru Sembolizm akımları ortaya çıkar. Sembolizm, XX. yüzyıl Fransız Edebiyatı'na öncülük ederek Fransız

sürrealizmini etkiler. Yazarımız Alfred Jarry de bu iki akım arasında bir köprü görevi görmektedir.

Çalışmamızın amacı, Alfred Jarry'nin tiyatrosuna genel olarak baktıktan sonra, ilk eseri "Kral Übü" (Ubu Roi) ve patafizik kuramından bahsettiği "Boynuzlu Übü" (Ubu Cocu) adlı eserlerini incelemektir. Jarry'nin "Boynuzlu Übü" (Gestes et Opinions du Docteur Foustroll) adlı oyunu, "Patafizikçi Doktor Faustroll'ün Davranış ve Görüşleri" adlı romanı ile benzerlik göstermektedir. Ancak amacımız bu romanı detaylı bir şekilde incelemek değil, Jarry'nin patafizik kuramı ile oluşturduğu tiyatrosunu ele almaktır. Bunun yanı sıra, Jarry'nin Übü'yü yazarken esinlendiği Rabelais'nin "Übü" karakterinin oluşumunda nasıl bir etkisi olduğundan kısaca bahsetmek de yerinde olacaktır. Son olarak, Alfred Jarry'nin tiyatroya kazandırdığı yenilikler ile ne derece öncü-tiyatro rolü oynadığını anlatmayı amaçlamaktayız.

Alfred Jarry'nin Tiyatrosu: Gülme Aracılığıyla Eleştiri

Hayatı ve yaşam ile düşünce tarzına bakılacak olursa, döneminin en orijinal hatta tuhaf edebi kişisi olarak düşünülen Jarry, kışkırtıcı avant-gardismiyle bütün şemaları yıkan, aynı zamanda da bir tiyatro manifestosu sayılan bu oyunla, bu nitelikleri doğrular gibi görünür. Değer yargılarına, tiyatro akademisinin pozitif yargılarına karşı çıkar ve net bir şekilde 'anti-tiyatro' nun kurallarını ortaya koyar ve bu 'anti-tiyatro' sürrealistlerin cesur çalışmalarını önceden haber verir ve Ionesco'nun, Beckett ile Adamov'un Yeni-Tiyatrosu'ndan sahne yeniliklerine kadar aynı endişeyi taşır. Kışkırtıcı karakteri sayesinde, Kral Übü tiyatro metni düzeyinde tuhaf görüntüleri canlandırır, perdeyi kaldırırken, seyirci, zirveye ulaşmış saçmalığın hakim olduğu tuhaf bir alanda kendini bulur. Bayanlar ve Baylar, jarryvari bir dünyanın kapılarına hoşgeldiniz. (Kunt, 200-201)

Bilindiği üzere, Alfred Jarry'nin oyunlarının ana karakteri Übü'dür. Übü'nün hikâyesi, Alfred Jarry'nin lise yıllarına dayanır. Rennes Lisesi'nde okurken Monsieur Hébert isminde bir öğretmen Jarry'nin fizik dersine girer. Monsieur Hébert bir fizik öğretmenidir, aynı zamanda bir burjuvadır. Jarry ve lise arkadaşları burjuva görünümündeki öğretmenleriyle alay ederler. Böylece, Jarry lisedeyken ana karakteri Monsieur Hébert olan bir oyun yazmaya karar verir, ancak zaman içerisinde "Hébert" ismi değişikliğe uğrar ve Monsieur Hébert'e "Eb, Ebon, Ebance, Ebouille" gibi takma adlar koyar ve en sonunda Monsieur Hébert Übü takma adıyla anılır.(Jarry, *Ubu*,7)

Böylece "Übü" karakteri tiyatro metinlerindeki yerini almaya hazır bir karakter olarak ortaya çıkar:

Kral Übü (Ubu Roi) kesinlikle, bir söylence figürü ve bir grotesk arketipal imgeler dünyası yaratmıştır. Oyun aslında, bir çocuğun Rennes'de, Jarry'nin okuduğu lisedeki öğretmenlerden birine yaptığı bir şakaydı. Bu öğretmen, Hébert, bir sürü alayın hedef noktasıydı ve kendisine Père Héb ya da Père Hébé sonraları da Übü adı takılmıştı. 1888'de, Jarry on beş yaşındayken, Père Übü'nün budalalıklarını anlatan bir kukla oyunu yazmış ve arkadaşlarına göstermişti. (Carlson, 278)

Jarry'nin oyunlarına kronolojik olarak bakacak olursak; Ubu Roi (Kral Übü, 1888) L'Almanche du Père Ubu (Übü Baba'nın Günlüğü, 1890), César-Antéchrist (Sezar Deccal, 1895), Ubu Cocu (Boynuzlanmış Übü, 1896), L'Autre Alceste (Öteki Alceste, 1896), Le Gentilhomme de 1847 (1847 Soylusu, 1898), Ubu enchainé (Zincire Vurulmuş Übü, 1900), Ubu sur la butte (Ubu hedefte, 1901), Par la taille (Belden, 1906), Le Noutardier du Pape (Önemsiz Bir Kişi, üç perdelik operette bouffe, 1907), L'objet aimé (Tapınılan Eşya, 1909) ile Pantagruel (1911) oyunları bulunmaktadır. (Jarry, *Kral Übü*, 8)

Bu oyunlar arasında inceleyeceğimiz iki oyun bulunmaktadır: "Ubu Roi" (Kral Übü) ile "Ubu Cocu" (Boynuzlu Übü). Söz konusu oyunları ele almamızın sebebi, her iki oyunun da tiyatroya yenilikçi bir boyut katmasından ileri gelir. "Kral Übü", alışlagelmiş tiyatro kurallarını yıkar; "Boynuzlu Übü" de tiyatroya ve edebiyat dünyasına yeni bir terim kazandırır: Patafizik. Her iki oyunun da ana karakteri Übü Baba ile Übü Ana'dır. İlk olarak, "Kral Übü" oyununu incelemek, Übü karakterini tanımak açısından önemli bir başlangıç olacaktır.

Başlangıçta, "Polonyalılar" (Les Polonais) ismi ile yazılan ve kukla tiyatrosu olarak düşünülen bu oyun, 1888 yılında "Kral Übü" ismini alır. İlk kez "[...] düzyazı şeklinde bütünü yeniden düzenlenmiş beş perdelik oyun, 1888 yılında Phynances Tiyatrosu kuklaları tarafından oynandı[...]" (Jarry, *Ubu*, 9) 1896 yılının Aralık ayında Lugné-Poe'nun kurucusu olduğu Théâtre de l'Oeuvre'de kukla tiyatrosu yerine gerçek oyuncularla ilk defa sahnelenen bu oyun, seyirciler için bir "skandal"a dönüşür. Burjuvaya karşı bir eleştiri olarak karşımıza çıkan "Kral Übü", sahnede kaba ve alışılmadık bir görüntü sergiler seyircisine. Oyun, Übü Baba'nın "Hassıçtıır!"²sözüyle başlar. Öncü

² Jarry, Alfred, *Ubu*, FolioFolio, Paris, 1978 . Kelimenin fransızcası "merdre" dir. S. 31.

tiyatronun ilk hamlesi burada ortaya çıkar. Jarry, burjuvaya karşı bir tiyatro yapmak ister ve bunu Übü ile başarır, amacı burjuva sınıfının kötülüklerini, çirkinliklerini ve bilhassa da Übü'de beğenmedikleri özellikleri onlara göstermek ve onları rahatsız etmektir. Kendi sanat anlayışını oluşturmak isteyen burjuva sınıfına tepkisini kendisine benzeyen bir karakterle, diğer bir deyişle Übü ile ortaya koyar ve Übü'nün aşırılıklarını burjuva sınıfının aşırılıklarıyla örtüştürür. Bu yüzden de Übü, burjuva sınıfının "aynası" görevini üstlenir:

Perde kalkar kalkmaz sahnenin, izleyicilerin karşısına, Madame Leprince de Beaumont'un peri masallarındaki, kötü adamın kendisini boğa boynuzlu bir ejderha, kendi kötü doğasının abartıları olarak gördüğü şu aynalardan biri gibi dikilmesini istedim. Ve izleyicinin, daha önce karşısına bütün olarak çıkarılmamış olan, M. Catulle Mendés'nin de çok güzel söylediği gibi, 'insanın ölümsüz budalalığından, ölümsüz kaypaklığından, ölümsüz doymazlığından, zorbalık statüsüne yükseltilen, içgüdünün alçaklığından, iyi yemek yemiş insanların çekingenliği, erdemi, kahramanlığı ve ülkülerinden' ibaret aşâğılık ikizini gördüğünde sersemlemesi hiç de şaşırıcı değildir. (Esslin, 278-279)

Ancak sahnedeki durumu kabullenemeyen burjuva seyirci oyuna büyük ölçüde tepki gösterir. Bu hamle, elbette ilk değildir; Fransız Tiyatrosu seyircileri alışlagelmiş tiyatro kurallarının yıkılmasına her zaman tepki göstermiştir. Nitekim Fransız Tiyatrosu hemen hemen her yüzyılda bu örneği karşımıza çıkarır. Bunun en iyi örneklerinden biri kuşkusuz, "tiyatronun altın çağı" olarak kabul edilen XVII. yüzyılda Corneille'in ünlü "Le Cid" ini sahneledikten sonra "klasik tiyatro" kuralı olarak bilinen üç birlik kuralına uymaması hakkında, büyük tartışmalara maruz kalmasıdır. Buna cevap olarak Corneille "Le Cid Tartışması" nı ortaya koyar. XIX. yüzyılda Victor Hugo'nun "Hernani" adlı oyunu üç birlik kuralına karşı bir tavır sergiler ve sonrasında Alfred Jarry'nin açtığı yolda kuralları tamamen alaşağı edecek oyun yazarları karşımıza çıkacaktır:

"Bu, Jarry'nin Kral Übü'sünün, Lugné-Poe'nin Théâtre de l'Oeuvre'ında açılışını yaptığı ve Fransız tiyatrosunda romantizm konusunda büyük tartışma başlatan Victor Hugo'nun Hernani'sinin 1830 prömiyerinde yaşanan ünlü çatışma kadar şiddetli bir skandal yarattığı, o unutulmaz 10 Aralık 1896 akşamında başlayan hareketti." (Esslin, 277)

Oyunun "sözel saçmalığı" Übü Baba ile Übü Ana'nın konuşmalarında karşımıza çıkar: Onların "hassıçtır", "hırtın tekisiniz", "hay yeşil mumunu diktiğime" (Jarry, *Kral Übü*, 11) ve buna benzer sözleri dilsel saçmalıklardır. Daha önce Fransız Tiyatrosu'nda hiçbir oyunun "hassıçtır" gibi argo bir sözle başlamaması, Kral Übü'nün tiyatroya kazandırdığı bir yeniliktir. Bunun sebebi, Fransız Tiyatrosu geleneğinin gerçeğe uygunluk (vraisemblance) ve sahneye uygun (bienseance) olması kuralıdır. Örneğin, sahne önünde söylenmemesi gereken sözlerin sahnede seyircilerin önünde söylenmesi de Alfred Jarry'nin tiyatrosunun yenilikçi boyutunu ortaya koyar. Böylece, Jarry "sahneye uygun" kuralını tamamen bozar.

Oyundaki alegorik düşlem ise Übü'nün kral olmak istemesi ve bu durumun gerçekleşmesidir. Bunun sebebi de Übü'nün sonsuz zenginliğe sahip olmak istemesi, halkın kendisine sürekli itaat etmesini istemesi ve sürekli karnını doyurmasıdır. Übü Ana, Übü Baba'nın doymak bilmeyen midesini eleştirir ve eğer gerçekten iyi yemek yemek istiyorsa onun Kral olması gerektiğini vurgular: "çok sık kol gibi sosis yiyebilir ve bir saltanat arabasıyla sokaklarda dolaşabilirdin." (Jarry, *Kral Übü*, 12) Bu örnekler, Jarry'nin tiyatrosunun öncü tiyatro özelliği taşıdığını vurgular:

Gerçekçi tiyatro ile burjuva tiyatroya kökten bir karşı-estetik olarak modern avangard tiyatroyu başlatan Übü, gerçeküstücü tiyatronun öncüsü olarak saçma tiyatronun gelişimini hazırlamıştır. Tüm tiyatro geleneklerini yıkarak, klasik tiyatronun, tümünden önce de Macbeth ve III. Richard gibi tarih oyunlarının ve tarihsel tragediyaların, tragedya başkahramanlarının çarpıtılarak kabalastırılmış, grotesk bir parodisi olan Übü, insanın hayvani doğasının bir cisimlenişi ve Jarry'nin deyişiyle "Her şeyi bayağılığın dibine çeken iğrenç bir yaratık" olan Übü örneğinde, iktidar ve para tutkusuna dayalı burjuva düzeninin; kendisinden başkasına yaşama hakkı tanımamazcasına acımasız ve bencil, gözüdoymaz burjuva insanının karikatürünü çizer; burjuva dünyasının işleyiş yasalarının, burjuva etiğin arkayüzünü verir. (Jarry, *Kral Übü*, 9)

Gargantua ve Übü: İki Grotesk Karakter

Bunların yanısıra, Jarry'nin "Übü" anlatımında esinlendiği en önemli yazar 16. yüzyılın hümanisti olarak bilinen François Rabelais'dir. Rabelais XVI. yüzyılın geçiş döneminde Ortaçağ karakterleri Gargantua ve oğlu

Pantagruel'i ele alır ve "Gargantua" adlı eserinde, okura seslendiği bölüm olan "Okurlara" başlığının altında "Gülmektir çünkü insanı insan eden" (Rabelais, 3) cümlesiyle, yazdığı eserin amacının okuru güldürmek olduğunu söyler; eleştirel bir dil ile güldürü unsurunu sağlayan Rabelais, kaba güldürüye iyi bir örnek sayılabilir. Bunun sebebi de, Rabelais'nin ele aldığı grotesk öğeler ve karakterlerdir. Örneğin, Gargantua'nın dev gibi bir görünümü olması, annesi Gargamel'in karnında dokuz ay değil de on bir ay kalması; annesinin karnından değil de kulağından doğması, doğar doğmaz konuşması, Gargantua'nın dış görünüşüne dair bilgiler verirken, aynı zamanda güldürü öğelerini sağlayan önemli faktörlerdir. Rabelais'nin Gargantua'nın doğumunda da mitolojinin parodisini yapması da bu kaba güldürüye örnektir: "Bacchus Jüpiter'in baldırından peydahlanmadı mı" (Rabelais, 35) örneğini vererek mitolojiyi gülünçleştirir ve Gargantua'nın annesinin kulağından doğmasını olağan gösterir:

Bir dev masalı, en ayrıntılı gerçeğe en akıl almaz gerçeküstünün taşkın bir hayal aleminde buluşması, hiçbir ölçü, düzen ve sınır tanımayan dizginsiz bir imge ve dil fişkırmasıyla hallaç pamuğu gibi karışımı, bir yemek ve içki cümbüşü içinde en kaba saba, açık saçık şakaların en ilerici bir dünya görüşüyle bağdaşması, halk usunun en aydın düşünceyle birleşerek insafsız bir yergiye, yaman bir taşlamaya yol açması, ne ipe sapa gelmez zıtlıklar çatışması, ne akla hayale sığmaz bir yazın türüdür.⁴

Sabahattin Eyüboğlu'nun Gargantua tanımı Übü'nün karakteri ile de uyumludur. Bunun sebebi, kaba saba hatta açık saçık konuşmalarıdır. Dilsel farklılıklar, Jarry'nin Rabelais'ye ne kadar bağlı olduğunu gösterir; örneğin Jarry'nin kullandığı argo sözcükler ("hassıçtır", "hırtın tekisiniz", "hay yeşil mumunu diktiğime") ile Rabelais'nin kullandığı dil arasında benzerlik görülür: "dibiniz boşalsın" (Rabelais, 25), "dibinden kopsun oranız" (Rabelais, 33) gibi cümlelerle aslında Jarry'nin Rabelais'yi dilsel anlamda da örnek aldığı apaçık görülmektedir.

Bununla birlikte, Gargantua'nın doğar doğmaz "içki" istemesi, "İçki!İçki!İçki" (Rabelais, 37) diye bağırması ve doymak bilmemesi Jarry'nin Übü'sünün de sürekli aç olması ve yemeğe gelen misafirleri bile kovmak istemesi Gargantua'nın doymak bilmeyen midesiyle benzerlik gösterir. En zor anında bile yemek yemek isteyen Übü Baba, bir ayıyı bile

⁴ Rabelais, Gargantua, çev. Sabahattin Eyüboğlu, Azra Erhat, Vedat Günyol, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2006. (Sabahattin Eyüboğlu'nun önsözü alınmıştır.)

çiğ çiğ, ateş yakmadan yiyebileceğini söyler, ancak etrafındakiler Übü Baba'nın açgözlülüğünden bıkmış haldedir:

"ÜBÜ BABA: [...] Hayvanı şişe geçirin, hayvanı pişirin, acıktım ben ya.

PILE: Ah, bu kadarı da fazla ama artık. Ya çalışırsın ya da hiçbir şey yiyemezsin, duyuyor musun, obur herif!

ÜBÜ BABA: Oh! Umrumda bile değil, ben onu çiğ çiğ de yerim, tuzğa düşen siz olursunuz. [...]" (Jarry, *Kral Übü*, 52)

İnsanın acıkma ve karnını doyurma gibi temel içgüdülerini açık bir şekilde Übü Baba aracılığıyla dile getiren Jarry'nin, Rabelais'yi örnek aldığını söylemek mümkündür. Nitekim, bu içgüdülerin apaçık bir biçimde vurgulanması komik hatta bayağı olarak kabul edilir. Rabelais de Gargantua'yı doyurmak için bütün ülke olarak seferber olunduğunu anlatır ve bu durumu groteskleştirir, böylece Rabelais'de olduğu gibi, Jarry'de bu durum güldürü olarak karşımıza çıkar:

"Günün süt ihtiyacını karşılamak için Pautille ve Brehemond'dan on yedi bin dokuz yüz on üç inek ısmarlandı. Çünkü bu çocuğun beslenmesi için gerekli sütün çokluğu düşünülürse bütün memlekette yeterli bir sütnenin bulunması mümkün değildi."(Rabelais, 37)

Güldürü ögesinin Rabelais'de de eleştirel bir boyut taşıdığını söylemiştik. Aynı durum Alfred Jarry'de ve oyunlarında da karşımıza çıkar. Bu açıdan bakıldığında, güldürü unsuru burada seyirciyi/okuru düşünmeye sevkeden bir özelliktir. Eleştirel güldürü türü, özellikle XX. yüzyıl tiyatrosunun yapı taşı haline gelecektir. Her iki yazar da ait oldukları dönemlere bir eleştiri getirir: Jarry XIX. yüzyılda yaşayan burjuva sınıfını eleştirirken, Rabelais Ortaçağ skolastik düşüncesini hicveder:

Übü, acımasız bir öğrencinin gözünden, aptal, bencil bir burjuvanın ilkel bir karikatürüdür, ancak bu Rabelais kişisi, yalnızca bir taşlama olmaktan çok daha fazlasıdır. İnsanın hayvansal doğasının, kabalığının ve acımasızlığının ürkünç bir imgesidir. Übü kendisini Polonya kralı ilan eder, herkesi öldürür, işkence eder ve sonunda ülkeden kovulur. Kötü, bayağı, inanılmaz ölçüde kabadır, 1896'da gülünç biçimde abartılmış görünen bir canavardır, ancak 1945'lerin gerçeği onun çok ötesine geçmiştir. Bir kez daha, bir şairin sahneye yansıttığı insan doğasının karanlık yüzünün sezgisel imgesi doğruluğunu kanıtlamıştır.(Esslin, 277)

Jarry ve Patafizik

Jarry'nin tiyatro anlayışını şekillendiren diğer bir öge de patafizik düşüncesidir. Aristoteles'in "metafizik" kuramından yola çıkarak patafizik kuramını yaratır. Böylece, Jarry, sadece yazdığı oyunlarda değil "Patafizikçi Doktor Faustroll'un Davranış ve Görüşleri" adlı eserinde de kurucusu olduğu patafizik teriminden bahsetmiş, aynı zamanda bu düşüncesini tiyatroya uyarlamıştır. Jarry patafizik kuramını bu eserde şu şekilde dile getirir:

Etimolojisi μετὰ τὰ φυσικά olan ve gerçek yazımı ise-kolaycı bir cinastan kaçınmak gerekirse-başına bir apostrof '*patafizik* olması gereken patafizik, metafiziğe, içinde ya da dışında, eklenen şeyin bilimidir; metafizik, fiziğin ne kadar ötesine uzanırsa, patafizik de metafiziğin o kadar ötesine uzanır. Örneğin, gölge-görüngü çoğu zaman rastlantısal olduğundan, ancak genel olan şeylerin bilimi olduğu söylene de, patafizik özellikle tikelin bilimi olarak kalır. Patafizik, istisnaları yöneten yasaları inceler ve bu evrene ek evreni açıklar; ya da geleneksel evrenin yerine görülebilecek, hatta görülmesi gereken bir evreni daha az tutkuyla tarif eder. [...]

TANIM: *Patafizik hayali çözümler bilimidir, potansiyel olarak tanımlanmış nesnelere özelliklerini, taslak görüntülere sembolik olarak atfeder. (Jarry, Übü, Bütün Yönleriyle Übü Serüveni, 189-190)*

Nitekim, Übü Baba, "Boynuzlu Übü" adlı oyunda "eski Polonya ve Aragon Kralı" olmasının yanısıra, "patafizik doktoru" kimliğiyle de karşımıza çıkar. (Jarry, Übü, Bütün Yönleriyle Übü Serüveni, 189-190) Übü Baba, elinde bavuluyla, Akras'ın evine gider. Amacı, bütün ailesiyle birlikte, Akras'ın evine yerleşmektir. Akras yaşlı bir koleksiyoncudur ve Übü Baba kendini patafizikçi olarak tanıtır ve patafiziği şu şekilde anlatır: "Patafizik bizim icat ettiğimiz bir bilim dalıdır ve böyle bir bilim dalına genel olarak ihtiyaç duyuluyordu." (Jarry, Übü, Bütün Yönleriyle Übü Serüveni, 189-190)

Oyundan kısaca bahsetmek gerekirse, patafizik düşüncesinin yanısıra, bu oyunda Sanayi Devrimine yönelik bir eleştiri de söz konusudur. Übü ailesi, alim ve ünlü koleksiyoncu Akras'ın evinde kalırken, Übü Baba, Übü Ana'nın kendisini bir Mısırlı ile aldattığından şüphelenir ve kendisinin "boynuzlandığını" düşünür. Bu Mısırlının adı Memnon'dur. Übü Baba, Memnon'u cezalandırmak için bir kazık kullanmak ister. Ancak, kazığı denemek için ev sahibi Akras'ı oturtur kazığın üstüne. Übü Baba, usulsüzce

yerleştiği bu eve ve ev sahibine istediği gibi davranır ve "Kral Übü" oyununda gördüğümüz gibi kötü bir karaktere bürünür. Aynı zamanda burada Übü, patafizik doktoru kimliğiyle de görüldüğünden, kendi çıkarları doğrultusunda ürettiği bu terimi, "topraktan tatlı nefis yiyecekler çıkarmak" için kullanır. (Jarry, *Übü, Bütün Yönleriyle Übü Serüveni*, 155).

Jarry'nin burjuva sınıfını eleştirmek için çizdiği Übü karakterinin karşısına, Übü'nün tam tersi olan ve burjuva sınıfı ile Sanayi Devrimi'ne karşı çıkan Memnon'u koyar. Mısırlı Memnon, Sanayi Devrimi'ndeki makineleri ve bundan pay alan zenginleri eleştirir:

"MEMNON: [...] Bakın, bakın, nasıl da çalışıyor makina

Bakın, bakın, kafalar saçılıyor her yana

Bakın, bakın, zenginler nasıl titriyor kendine". (Jarry, *Übü, Bütün Yönleriyle Übü Serüveni*, 163)

"Kral Übü" oyununda görüldüğü gibi, burada da sözel saçmalıklar karşımıza çıkar. Örneğin; "boynuzgidisi" (Jarry, *Übü, Bütün Yönleriyle Übü Serüveni*, 148) sözü, oyunun başlığı olan "Boynuzlu Übü" ye bizi götürür. Burada "boynuzlanma" aldatılma anlamında kullanılır. Übü Ana'nın kendisini aldatması ile birlikte Übü Baba'nın kafasında boynuzlar çıkar. Bu boynuzlar sembolik bir boyut taşır. Böylelikle, "aldatma" ya da oyundaki adıyla "boynuzlanma" 19. yüzyıl burjuva sınıfına ahlakî bir eleştiri getirmiştir.

Sonuç

Görüldüğü üzere, "Übü" karakterini yaratırken, Jarry'nin amacı Sanayi Devrimi ile birlikte daha da güçlenen ve kapitalist sistemi yöneten burjuva sınıfına eleştiri yapmaktır. Übü Baba karakteri de burjuva eleştirisi için en ideal karakterdir. Burjuva sınıfı, sadece ekonomik anlamda değil, sanat anlamında da kendi beğenisini ortaya koymuştur. Kendi beğenisine uygun tiyatro salonları yaptıran ve kendi beğenisine göre tiyatro sanatına şekil veren bu sınıfa karşı Jarry, bir hamlede bulunur. Gittikçe güçlenen bu yeni sınıfın sanat beğenisi "bulvar tiyatrosu" veya basit komedilerden oluşan vodviller iken, Paris tiyatro seyircisinin alıştığı dekorlar ve kostümler bir kenara bırakılarak seyircinin karşısına şişman, göbekli üzerinde sarmal işareti bulunan kıyafeti ile sahneye çıkan bir oyuncu çıkar. Böylece Jarry, Übü karakterini oluşturarak hem güldürür hem de toplumsal bir eleştiri yapar.

Alfred Jarry'nin tiyatrosu döneminin çok ötesinde bir tiyatro olduğu için, öncü tiyatronun da başlangıç noktası olarak düşünülebilir. "Kral Übü", sadece bir dönem oyunu olarak kalmamış, aynı zamanda sürrealist tiyatroyu,

onun temsilcilerinden Apollinaire'i ve tiyatrosunu da büyük ölçüde etkilemiştir. Bu yolculuk bizi, absürd tiyatro yazarları Eugène Ionesco ile Samuel Beckett'in tiyatrosuna kadar götürecektir. Kaba güldürüsü ve Übü karakteriyle Alfred Jarry imgelerin, benzetmelerin oluşturduğu bir tiyatro oyunu yazarak çağının ötesine geçen bir yazar olur.

Bununla da kalmayıp Boris Vian, Raymond Queneau gibi yazarlara patafizik kuramı açısından öncülük etmiştir, buna bağlı olarak 1948 yılında "Collège de Pataphysique" (Patafizik okulu) kurulmuştur. Görüldüğü gibi Jarry, çağının çok ötesine geçebilen bir yazardır: Avant-garde tiyatronun öncüsü olduğu kadar, Aristoteles'in metafizik kavramından yola çıkarak patafizik kuramını üreten ve bunun öne çıkmasını sağlayan bir tiyatro yazarıdır.

Kaynakça

- Aristoteles, *Poetika*, çev. Samih Fırat, Can Yayınları, İstanbul, 2012.
- Carlson, Marvin, *Tiyatro Teorileri Yunanlılardan Bugüne Tarihsel ve Eleştirel bir İnceleme* çev. Eren Buğlalılar, Barış Yıldırım, ki yayınları, Ankara, 2008.
- Craig, Gordon, *Tiyatro Sanatı Hakkında*, çev. Nureddin Sevin, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1946.
- Esslin, Martin, *Absürd Tiyatro*, çev. Güler Siper, Dost Yayınları, Ankara, 1999.
- Jarry, Alfred, *Kral Übü*, çev. Şehsuvar Aktaş, Ayşe Selen, Mitos Boyut Yayınları, İstanbul, 2014.
- Jarry, Alfred, *Ubu*, Folio, Folio, Paris, 1978 .
- Jarry, Alfred, *Übü, Bütün Yönleriyle Übü Serüveni*, çev. Rıza Katı, Yaba Yayınları, İstanbul, 2004.
- Kunt, Arzu, Les Schèmes d'une Avant-Garde Théâtrale: Ubu Roi d'Alfred Jarry, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 20, 2003.
- Rabelais, Gargantua, çev. Sabahattin Eyüboğlu, Azra Erhat, Vedat Günyol, s.37, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2006.
- http://www.larousse.fr/archives/histoire_de_france/page/102 24.10.2016
- <http://grimaldifm.free.fr/IMG/pdf/Dossier%20UBU.pdf> 20.10.2016